

ΜΝΗΜΗ ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

Ο συνάδελφος και φίλος Νίκος Νικολαΐδης, ψυχίατρος, ψυχαναλυτής και ψυχοσωματιστής, δεν είναι πλέον μαζί μας. Άφησε πριν λίγους μήνες αυτόν τον κόσμο τον τόσο μάταιο, τον τόσο ηδονικό, τον τόσο επώδυνο, τον τόσο παράλογο, στη Γενεύη, τον τόπο που διάλεξε σαν δεύτερη πατρίδα του. Προηγήθηκε πριν τέσσερα χρόνια η απώλεια της συζύγου του Γκρατσιέλα, η οποία υπήρξε μια εξαιρετική γυναίκα, πολύτιμος συνταξιδιώτης του Νίκου στην ζωή και στις επιστημονικές του αναζητήσεις. Ίσως η Γκρατσιέλα να αποτέλεσε ένα σημαντικό κίνητρο για την μετανάστευση στις όχθες της λίμνης Λεμάν.

Ο Νίκος γιός μιας αστικής οικογένειας, είχε πατέρα γιατρό ήταν αδελφός του λογοτέχνη και ψυχιάτρου Αριστοτέλη Νικολαΐδη και της Κωνσταντίνας Νικολαΐδη. Και τα τρία αδέλφια πήραν μέρος στην εθνική αντίσταση και ταλαιπωρήθηκαν για την δράση τους. Ο Νίκος έκανε τις βασικές σπουδές στην Ιατρική σχολή της Αθήνας και ειδικεύτηκε στην νευρολογία και στην ψυχιατρική στο Αιγινήτειο Νοσοκομείο, ενώ εργάστηκε ως επιμελητής στον Ευαγγελισμό.

Η δίψα του για εμβάθυνση των γνώσεών του, τον οδήγησε το 1960, για κάποιο διάστημα, στο Παρίσι, κέντρο σημαντικό στην ψυχιατρική και την ψυχανάλυση. Εκεί Παρακολούθησε τις σχετικές επιστημονικές δραστηριότητες στο νοσοκομείο Saint Anne και στο κέντρο Alfred Binnet και επωφελήθηκε της διδασκαλίας των S. Lebonici, R. Diatkine, του ζεύγους Kestemberg και άλλων.

Στην Αθήνα δραστηριοποιήθηκε από το 1964 έως το 1967, στο κέντρο ψυχικής υγιεινής, που διοικούσε η Άννα Ποταμιάνου και εντάχθηκε στο επιστημονικό δυναμικό του "Στουπαθείου" ιδρύματος για παιδιά με νοητική υστέρηση. Την ευθύνη του κέντρου η Α. Ποταμιάνου είχε αναθέσει στον Καλαντζή, παιδαγωγό και ο οποίος είχε διωχθεί λόγω αριστερών του πεποιθήσεων. Ο Καλαντζής, μαζί με το ζεύγος Δρόσου, και τις παιδαγωγούς Σαμανίδου και Ρώτα, τον Νίκο και άλλους επαγγελματίες της ψυχικής υγείας έκαναν σε αυτή τη δομή μια αξιόλογη θεραπευτική εργασία, ειδικά αν σκεφτούμε την επικρατούσα ασυλιακή ψυχιατρική πολιτική στην Ελλάδα. Μέσα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του κέντρου ψυχικής υγιεινής, που είχε ψυχοδυναμική κατεύθυνση, ήρθε σε επαφή και με σημαντικούς ψυχαναλυτές από το εξωτερικό (ΗΠΑ, Γαλλία,) οι οποίοι προσκαλούνταν τότε τακτικά για ομιλίες και σεμινάρια. Σε αυτό το πλαίσιο άνηκε το ενδιαφέρον του για την ψυχανάλυση.

Το 1967, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα στη χώρα μας, που συνέβη την ίδια μέρα που πέθανε η μητέρα του, ο Νίκος εγκαθίσταται οριστικά στην Γενεύη. Ίσως ο θάνατος της μητέρας του να ήταν ένας ισχυρός παράγοντας να αφήσει την "μητέρα πατρίδα", που σ'έναζε κάτω από την μπότα της της χούντας. Ίσως ο Νίκος αναζητούσε στην Γενεύη ένα καταφύγιο για να εργαστεί πάνω στις απώλειες, να πραγματοποιήσει την απαιτούμενη διαδικασία του πένθους. Η Γκρατσιέλα εξ άλλου με την απaráμιλλη δαισθητικότητά της και την αγάπη της για την κλασσική Ελλάδα, ήταν ένα αξιόπιστο στήριγμα. Εξ άλλου, εκείνη την περίοδο, η Γενεύη, ήταν μια πόλη ελκυστική για ένα νέο ψυχίατρο, διότι πέραν του γεγονότος ότι αποτελούσε κέντρο με μεγάλη ψυχαναλυτική παράδοση, οι πανεπιστημιακές ψυχιατρικές δομές στο καντόνι της Γενεύης, στις οποίες εντάχθηκε ο Νίκος, διοικούσαν από τον χαρισματικό Julian de Ajuriaguerra, έναν από τους σημαντικότερους ψυχιάτρους της εποχής, ο οποίος πλαισιώνονταν από τους G. Garonne, A. Haynal, R. Tissot και άλλους συνεργάτες, διεθνώς αναγνωρισμένους. Μέσα σε αυτό το γόνιμο επιστημονικά και πολιτιστικά περιβάλλον, ο Νίκος Νικολαΐδης θα εμπλουτίσει την κλινική και θεωρητική του κατάρτιση και θα αναπτύξει τις επιστημονικές του δραστηριότητες στο πλαίσιο: Α) της Ελβετικής ψυχαναλυτικής Εταιρίας, στην οποία εκπαιδεύτηκε και της οποίας διετέλεσε διδάσκων αναλυτής υπήρξε και πρόεδρος του Ψυχαναλυτικού Κέντρου Raymond de Saussure, που συνιστά το γαλλόφωνο τμήμα της. Β) στις πανεπιστημιακές ψυχιατρικές Δομές της Γενεύης, ως υφηγητής, διευθυντής ενός από τα τρία κέντρα Ψυχικής Υγιεινής

Ενηλίκων της Γενεύης (Centre Psychosocial) και υπεύθυνος (εντεταλμένος) για την μεταπτυχιακή ομοσπονδιακή εκπαίδευση στην Ψυχιατρική και Ψυχοθεραπεία. Γ) καθηγητής της Ψυχανάλυσης στο τμήμα ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Γενεύης, στην θέση του πρόωρα χαμένου σπουδαίου ψυχαναλυτή M. Gressot. Δ) Επίσης υπήρξε πρωτοπόρος στην ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών ψυχικής υγείας στην γαλλόφωνη Ελβετία στην σκέψη του Pierre Marty και της Ψυχοσωματικής Σχολής των Παρισίων. Οργάνωσε ένα σημαντικό συμπόσιο ψυχοσωματικής στην πανεπιστημιακή ψυχιατρική κλινική Bel Air στην Γενεύη, όπου ο Pierre Marty μαζί με σημαντικούς συνεργάτες του, είχαν την ευκαιρία να εκθέσουν εις βάθος τις βασικές κλινικές και θεωρητικές έννοιες που σχετίζονται με το ψυχοσωματικό φαινόμενο. Ο Νίκος Νικολαΐδης ενέπνευσε μια ομάδα νέων ψυχιάτρων, με τους οποίους ίδρυσε την ψυχοσωματική εταιρεία της Γενεύης, της οποίας διετέλεσε πρόεδρος. Η ομάδα παρουσιάζει σήμερα ένα σημαντικό έργο, με πιο γνωστό εκπρόσωπό της τον συνάδελφο και φίλο από τα χρόνια της ειδικότητας J. Press. Ο Νίκος, στενός φίλος του Marty, με τον οποίο συνέγραψε και ένα βιβλίο, υπήρξε επίσης πρόεδρος της Διεθνούς Ψυχοσωματικής Ένωσης - Pierre Marty και συνέβαλε σημαντικά στην επίτευξη των στόχων της.

Είχα την τύχη να επωφεληθώ από τις διδακτικές δραστηριότητες του Νίκου, όταν το 1980, μετά τις σπουδές μου στην Ιατρική σχολή της Αθήνας εγκαταστάθηκα στην Γενεύη. Τον γνώρισα στο πλαίσιο της ειδίκευσής μου στην Ψυχιατρική και Ψυχοθεραπεία στις πανεπιστημιακές ψυχιατρικές δομές, στα εισαγωγικά του σεμινάρια στην ψυχοσωματική, και αργότερα στο πλαίσιο της εκπαίδευσής μου στην Ελβετική Ψυχαναλυτική Εταιρεία. Οι κοινωνικές του δεξιότητες, η αμεσότητά του στην επικοινωνία, η ικανότητά του να κατανοεί τα ερωτηματικά και τις δυσκολίες των νεώτερων συναδέλφων του, η απουσία σαρκασμού μπροστά στις ανεπάρκειές μας, τον καθιστούσαν ιδιαίτερα προσιτό, ενώ η ευρυμάθειά του και η φόρτιση του λόγου του με συναίσθημα καθιστούσαν την διδασκαλία του ελκυστική. Η ευκρίνεια του λόγου του, που προοδευτικά μας μούσσε στο φροϋδικό οικοδόμημα γίνονταν σαγηνευτική, όσο ανακαλύπταμε ότι η κλινική εργασία στην οποία μέρα νύχτα μοχθούσαμε είχε ένα λανθάνον νόημα, που μας καλούσε να το ανακαλύψουμε. Ο Νίκος εμπνεύστηκε καθοριστικά από την φροϋδική θεωρία, αλλά τον επηρέασαν και μετα-φροϋδικές προσεγγίσεις στην κλινική και θεωρητική του εργασία, όπως αυτές του Lacan και κυρίως του Pierre Marty. Από την λακανική θεωρία άντλησε στοιχεία για να διαμορφώσει τις απόψεις του πάνω στην γλώσσα και την συμβολοποίηση, όπως βέβαια προηγουμένως είχαν επηρεαστεί και άλλοι ψυχαναλυτές, πχ οι A. Green και G. Rosolato. Οι απόψεις των δυο τελευταίων επηρέασαν και αυτές τον Νίκο, κυρίως στο θέμα της αναπαραστατικότητας και της συμβολικής λειτουργίας. Η φροϋδική ψυχική πραγματικότητα, ακριβώς όπως και ο συμβολισμός επιτρέπουν τον "συμβιβασμό" μεταξύ της εξωτερικής πραγματικότητας και των εννοητικών απαιτήσεων. Ο Νίκος έλεγε ότι ο συμβολισμός αναπαριστά την πιο όμορφη σύνθεση της ψυχικής ζωής.

Οι δυσκολίες στην συμβολική λειτουργία και οι παθολογικές επιπτώσεις τους, όπως διαπιστώνονται στις μη-νευρωτικές καταστάσεις ήταν εύλογο να διεγείρουν την επιστημονική του περιέργεια. Καθοριστική υπήρξε η γνωριμία του με τον Pierre Marty, με τον οποίο συνδέθηκε με στενή φιλία. Ο P. Marty και το ευρηματικό του έργο αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για τον Νίκο και τον ώθησαν να εμβαθύνει ιδιαίτερα την έρευνά του πάνω στις τραυματικές καταστάσεις, οι οποίες επηρεάζουν την συμβολική λειτουργία του υποκειμένου και ενδέχεται να το οδηγήσουν στην ψυχωσική, ή την ψυχοσωματική λύση.

Πέραν της γλώσσας, του συμβολισμού και της ψυχοσωματικής, η μυθολογία, ιδιαίτερα η ελληνική, απασχόλησε τον Νίκο. Λόγω της αναλογίας που διέκρινε και περιέγραψε ανάμεσα στην ψυχοσεξουαλική εξέλιξη του ανθρώπου και την αφήγηση της Θεογονίας-Κοσμογονίας του Ησιόδου, δεν σταμάτησε να στοχάζεται πάνω στο νόημα των μύθων. Στην σχέση μαθητείας και φιλίας, που ανέπτυξε μαζί του, είχα την αίσθηση ότι ο ίδιος είχε δυο αστείρευτες πηγές έμπνευσης: α) την ψυχανάλυση, β) Την Ελλάδα.

Ο Νίκος υπήρξε ένας Έλληνας κοσμοπολίτης, παράδοξα πλημμυρισμένος από νόστο για την δική του "Ελλάδα", που είχε συνοδό στις πνευματικές του αναζητήσεις. Από την αρχαία ελληνική γραμματεία, την ελληνική ιστορία, την μυθολογία, την ελληνική γλώσσα, μέχρι τον πλούτο της λαϊκής παράδοσης. Ήταν δε πεπεισμένος ότι οι Έλληνες ήξεραν πάντα να τοποθετούνται ιστορικά σωστά, με την έννοια του δικαίου, στις μεγάλες ιστορικές καμπές. Πολλά κοινά ενδιαφέροντα, αλλά και η επιθυμία μου να μαθητεύσω κοντά του στην μελέτη της συναρπαστικής θεματικής της στοματικής κοιλότητας, με ώθησαν να συνεργασθώ με ενθουσιασμό μαζί του στην συγγραφή του βιβλίου "Θεοφαγία: Πρωτογενής και μεταφορική στοματικότητα", που δημοσιεύσαμε το 1988 στο Παρίσι, αλλά και στην μετάφρασή του κειμένου στα ελληνικά, που εκδόθηκε από την "Εστία". Μέσα από αυτήν την συνεργασία είδα το ψυχαναλυτικό ενδιαφέρον του για τους "θήσαυρους" που κρύβει η ελληνική μυθολογία, τους οποίους ενδεχομένως μπορούμε να αξιοποιήσουμε στις κλινικές και θεωρητικές αναζητήσεις μας, σχετικά με την δόμηση και την λειτουργία του ψυχισμού.

Η αγάπη του για την Ελλάδα μεταφράστηκε και πρακτικά με την αξιόλογη προσφορά του σε διάφορες δομές της ψυχικής υγείας στην πατρίδα μας. Η πολύχρονη φιλία του με τον Κώστα Στεφανή και την Άννα Ποταμιάνου, πρόσωπα που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της ψυχιατρικής και την ψυχαναλυτικής σκέψης στην Ελλάδα, ήταν ο ευνοϊκός παράγοντας για την αξιοποίησή του τόσο στην πανεπιστημιακή ψυχιατρική κλινική στο Αιγινήτειο, όσο και στο Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και στα χρόνια μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Η συμβολή του ήταν πολύτιμη και στην ανάπτυξη της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας. Στην αρχική φάση εξελίξεώς της, του ανατέθηκαν διδακτικά καθήκοντα (σεμινάρια, εποπτείες). Σε αναγνώριση της αρωγής του ανακηρύχθηκε επίτιμο μέλος της εταιρείας. Αλλά και η Ελληνική Ψυχοσωματική Εταιρεία βρήκε στον Νίκο ένα σταθερό φίλο και συνοδοιπόρο. Δεν ήταν μόνο η ηθική του στήριξη, αλλά και η έμπρακτη βοήθειά του μέσα από τις δομές της Διεθνούς Ψυχοσωματικής Ένωσης για την συγκρότηση της εταιρείας. Σκέπτομαι ότι για πολλές δεκαετίες μέσα από την κλινική, διδακτική και διοικητική του δραστηριότητα εκατοντάδες νέοι ψυχίατροι, ψυχολόγοι και άλλοι επαγγελματίες της ψυχικής υγείας, ιδιαίτερα ψυχαναλυτές και ψυχοσωματιστές κυρίως στην Ελβετία, αλλά και στην Ελλάδα επωφελήθηκαν ιδιαίτερα.

Όταν έμαθα τον θάνατο του Νίκου μια βαθεία λύπη με κυρίευσε. Σκέφτηκα την μοναξιά του κι ανακάλεσα ένα βροχερό πρωινό στην Γενεύη, που λαχάνιασα τρέχοντας να προλάβω ένα σεμινάριο που έκανε ο Νίκος στο Κέντρο Ψυχικής Υγείας Eaux Vives. Το εξάμηνο σεμινάριο ήταν αφιερωμένο στην εργασία του πένθους, με αφετηρία το δοκίμιο του Φρόυντ : "Πένθος και Μελαγχολία". Εκείνη την μέρα ο Νίκος, αφού συζήτησε μαζί μας ορισμένες ψυχικές διεργασίες που πρέπει να επιτελέσει το υποκείμενο στο πλαίσιο των διαδικασιών πένθους, αναφέρθηκε και στα συλλογικά τελετουργικά που υιοθετούν οι διάφοροι λαοί, μετά από μια απώλεια. Πέραν των Ελβετών συναδέλφων, το σεμινάριο παρακολουθούσαμε και αρκετοί ξένοι ψυχίατροι. Ο Νίκος μας κάλεσε να αναφέρουμε τις σχετικές παραδόσεις πένθους στις χώρες προέλευσης μας. Όταν μου ζήτησε να αναφερθώ στα τελετουργικά στα σπίτια των πενθούντων στην ελληνική ύπαιθρο, μίλησα για την παράδοση να σιγούν τα ραδιόφωνα και να σκεπάζονται οι καθρέφτες με άσπρο σεντόνι τουλάχιστον για 40 μέρες, αν όχι για ένα χρόνο.

Ίσως χρειάζεται να σιγήσει ο θόρυβος από τον δρόμο, να παύσουν οι άριες των σειρήνων, να χαθεί για λίγο το φως που λάμπει στα μάτια, δηλαδή να λειτουργήσει με λίγα λόγια η αρνητική ψευδαίσθηση προκειμένου να χαθεί για λίγο ο κόσμος που με περιβάλλει και να φωτισθεί αυτό που υπήρξε κάποτε : ο Νίκος και το πάθος του για την ψυχανάλυση.